

СЕКЦІЯ 8. ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.922

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ «ОПИТУВАЛЬНИКА ВЕЛИКОЇ П'ЯТІРКИ» ПСИХОЛОГАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Барко В.І., д. психол. н.,
професор, головний науковий співробітник

Державний науково-дослідний інститут Міністерства внутрішніх справ України

Остапович В.П., к. юрид. н.,
завідувач лабораторії психологічного забезпечення

Державний науково-дослідний інститут Міністерства внутрішніх справ України

Барко В.В., к. пед. н.,
старший науковий співробітник

Державний науково-дослідний інститут Міністерства внутрішніх справ України

Статтю присвячено проблемі теоретичного обґрунтування й українськомовної адаптації для використання в поліції «Опитувальника великої п'ятірки», в основу якого покладено п'ятифакторну модель особистості. Автори розкривають теоретичну модель, що описує особистість за допомогою п'яти факторів: екстраверсії, нейротизму, поступливості, сумлінності й відкритості досвіду; наводяться результати дослідно-експериментальної роботи, спрямованої на україномовну адаптацію опитувальника.

Ключові слова: «Опитувальник великої п'ятірки», психодіагностична робота, адаптація, валідність, надійність.

Статья посвящена проблеме теоретического обоснования и украиноязычной адаптации для использования в полиции распространенного в странах запада «Опросника большой пятерки», в основу которого положена пятифакторная модель личности. Авторы раскрывают теоретическую модель, описывающую личность с помощью пяти факторов: экстраверсии, нейротизма, уступчивости, доброжелательности и открытости опыту; приводят результаты опытно-экспериментальной работы, направленной на украиноязычную адаптацию опросника.

Ключевые слова: «Опросник большой пятерки», психодиагностическая работа, адаптация, валидность, надежность.

Barko V.I., Ostapovich V.P., Barko V.V. POSSIBILITY OF "BIG FIVE LOCATOR" QUESTIONNAIRE FOR USE BY PSYCHOLOGISTS OF UKRAINIAN NATIONAL POLICE

The article is dedicated to the problem of theoretical argumentation and Ukrainian language adaptation for application in the National Police widely distributed in the west "Big five locator questionnaire", based on the five-factor model of personality. The authors disclose the core of theoretical model that describes personality with the help of five factors: extraversion, agreeableness, conscientiousness, neuroticism, openness for experience. The results of experiment, devoted to adaptation of "Big five locator" questionnaire are described as well.

Key words: "Big five locator" questionnaire, psychological diagnostic, adaptation, validity, reliability.

Постановка проблеми. Теоретичним фундаментом багатьох сучасних психодіагностичних методик є п'ятифакторна модель особистості, що стала останніми роками дуже популярною. Модель сформувалася за кордоном на основі багаторічних емпіричних досліджень і наразі стимулює значну частку робіт у галузі персональної психології. У багатьох кроскультурних дослідженнях, що проводилися в англійських країнах, а також у Німеччині, Франції, Японії тощо, чимало уваги приділялось змісту самих факторів, конструюванню інструментів для їх вимірювання [1–4; 7–8]. У нашій країні відсутні опитувальники, які

ґрунтуються на п'ятифакторній моделі особистості, що певним чином обмежує можливість й знижує ефективність психодіагностичної роботи психологів Національної поліції України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній психології деякі з чинників, схожі на ті, що входять у велику п'ятірку, були виділені В. Мельниковим і Л. Ямпольским під час факторизації шкал і завдань MMPI і 16 PF [4, с.128]. Свого часу Л. Гольдберг і О. Шмелев повторили на матеріалі російської лексики дослідження Р. Кеттелла; серед виявлених ними 15 чинників є аналогічними тим, які розглядаються

в п'ятифакторній моделі [5, с. 35]. У результаті порівняння англійської і російської лексики особистісних рис виявлено подібність чотирьох найбільш потужних факторів із факторами «Великої п'ятірки». Результати, що стосуються чинника «емоційної стабільності», виявилися менш чіткими [4, с. 127]. Наразі в нашій державі відсутні дослідження, присвячені українськомовній адаптації опитувальників, які ґрунтуються на п'ятифакторній моделі особистості [6, с. 110].

Постановка завдання. Метою статті є адаптація англомовного «Опитувальника великої п'ятірки» (Big five locator questionnaire) для використання в Національній поліції України..

Виклад основного матеріалу дослідження. Коротко зупинимося на теоретичній моделі, що описує особистість за допомогою п'яти факторів: екстраверсії, нейротизму, поступливості, сумлінності й відкритості досвіду. Під час опису чинників дотримуватимемося традиційного трактування, запропонованого зарубіжними авторами.

Нейротизм проявляється в чутливості індивіда до стресових ситуацій. На одному полюсі цього чинника знаходяться реактивні особи, що відрізняються легкістю виникнення негативних емоцій. Вони відчувають значну кількість негативних переживань, є тривожними, дратівливими, схильними до поганого настрою, схильними усе бачити на чорному тлі, а також вони є менш задоволеними життям за інших. Негативна емоційність може зашкодити високим інтелектуальним і академічним досягненням. На іншому полюсі знаходяться індивіди, що мають тенденцію ставитися до життя раціональніше і спокійніше за більшість людей. Між названими полюсами знаходиться великий середній діапазон міри вираженості цього чинника.

Екстраверсія – чинник, що проявляється в спрямованості на зовнішній або внутрішній світ. Як добре відомо, екстраверти відрізняються товариськістю, активністю, імпульсивністю, пошуком нової потужної зовнішньої стимуляції. Вони схильні до лідерства, більше фізично і вербально активні, доброзичливі, веселі, оптимістичні. Інший полюс чинника представлений інтровертом, для якого характерна тенденція до незалежності, самостійності, індивідуалізму. Між двома описаними полюсами знаходиться амбіверт – людина, здатна як до життя в стані ізоляції, так і до активної діяльності в соціумі.

Відкритість досвіду – чинник, який проявляється у відкритості, сприйнятливості

будь-якого виду знань. Тут присутній інтерес як до внутрішнього світу особи, так і до того, що відбувається у зовнішньому світі. Відкриті досвіду люди мають широкі інтереси, розвинену фантазію, гнучкий розум, оригінальність і естетичну чутливість, їх притягає усе нове, незвичайне. У найширшому сенсі їх можна назвати дослідниками. Вони відкриті для нових підходів, шляхів вирішення проблем, відрізняються схильністю до самоаналізу і рефлексії. Протилежність цим людям складають закриті досвіду індивіди. Їх відрізняють обмежені інтереси, такі особи сприймаються звичайними, консервативними. Вони тривалий час приділяють знайомій і шаблонній роботі. Відкритість новому досвіду може розглядатися важливим компонентом творчого потенціалу.

Поступливість – це міра соціоцентризму (альтруїзму), як протилежності егоцентризму. На одному кінці цього континууму розташовується «конформіст», схильний підпорядковувати особисті потреби потребам групи, він швидше приймає норми групи, ніж наполягає на власних принципах. Гармонійні стосунки з іншими для конформіста важливіші за відстоювання особистої думки. Цю рису також називають «приємним характером», що проявляється в довірі до людей, доброзичливості, уникненні конфліктів. Інший кінець континууму представляє непоступлива, наполеглива людина, що «кидає виклик», переймається персональними принципами і потребами. Наполеглива людина йде за внутрішнім голосом, а не за групою, відрізняється схильністю створювати проблеми для інших, певною байдужістю, жорсткістю, ворожістю до інших. Така людина здатна переходити від управління ситуацією до покірності її вимогам.

Сумлінність – це чинник, що виражає міру свідомого контролю з боку суб'єкта за своєю поведінкою і діяльністю. Один його полюс представлений такими якостями, як високе самовладання, добросовісність, завзятість, організованість, дисциплінованість, відповідальність, ретельність, точність у роботі, орієнтація на завдання. Усі ці риси сприяють зосередженню індивіда на особистісних і професійних цілях. У результаті виникає тип особистості, яку можна назвати «сфокусована». Такий індивід багато працює, спрямований на кар'єру, іноді є «трудоголіком». Інший полюс представлений мінливою людиною, що легко відволікається, є неорганізованою, спонтанною, не зосередженою на меті, часто є гедоністом із низьким рівнем цілеспрямованої поведінки. Це гнучкий індивід, який легко кидає розпочату справу, слабо контролює власні імпульси. «Мінливі» не

обов'язково працюють менше за «сфокусованих» людей, але їхня активність менше пов'язана з роботою. У цьому континуумі розташовується збалансований індивід, що поєднує тенденції постійності й мінливості [2, с. 130].

Для діагностики зазначених чинників пропонувалося чимало особистісних опитувальників. До найбільш поширених належить запропонований П. Костою і Дж. Мак-Кра опитувальник NEO-PI-R. Автори поставили завдання створення діагностичного інструмента, який міг би використовуватися в ситуаціях, що вимагають досить швидкої оцінки загальної структури особистості. Опитувальник містить 240 завдань, він дозволяє оцінити не лише 5 основних факторів, а й по 6 підпорядкованих кожному фактору складників. Кожне завдання є числовою біполярною п'ятибальною шкалою, полюси якої задані протилежними за змістом особистісними характеристиками, опитувальник не містить зворотних шкал. Вибір лівого полюса шкали завжди свідчить про вираженість цього чинника, наприклад, екстраверсії в обстежуваного, а вибір правого полюса вказує на наявність протилежної риси – інтроверсії. Розробники NEO-PI-R прагнули зробити його максимально простим і зручним у застосуванні [3, с. 120].

Коста і Мак-Кра також розробили опитувальник під назвою «NEO-FFI». Нова версія містить 60 завдань і вимірює 5 основних факторів. Обидві версії (із 240 та 60 завдань) є комерційними продуктами і можуть бути використані лише з дозволу авторів. У 1999 році Л. Бурлачук і Д. Корольов здійснили російсько- і українськомовну адаптацію скороченого варіанта (містить 25 завдань) опитувальника, отримавши прийнятні психометричні показники валідності й надійності [4, с. 131].

Невдовзі О. Джон, Л. Науман і С. Сото (2008) розробили свій варіант опитувальника, який отримав назву «BFI» («Big Five Inventory», «Опитувальник великої п'ятірки» (далі – ОВП)), який складається із 44 персональних характеристик і дозволяє оцінити особистість на основі вищезазначених п'яти факторів. ОВП містить інвертовані (зворотні) шкали, кожен із факторів надалі поділяється на декілька особистісних складників. Практичне використання ОВП психологами не потребує дозвільних процедур [1, с. 320].

Нами проведено дослідження, спрямоване на українськомовну адаптацію ОВП, яке здійснювалося у два етапи. Спочатку було проведено аналіз різних варіантів перекладу завдань, що дозволило обрати

остаточний варіант тексту опитувальника. На другому етапі перевірялися надійність і валідність ОВП, з'ясувався характер зв'язку результатів із даними, отриманими за допомогою опитувальників Г. Айзенка (EPI) і Л. Собчик (ІТО), оскільки ці методики мають схожі діагностичні конструкти. На цьому етапі були розраховані нормативні показники для обстеженої вибірки.

Вибірка складалася із студентів, що навчаються в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова і Харківському національному університеті внутрішніх справ. На попередньому етапі, коли перевірялись різні варіанти перекладу завдань, було обстежено 250 осіб. Вибірка для стандартизації україномовного варіанту налічувала 120 студентів (40 чоловіків, 80 жінок; середній вік становив 18,7 років). До вибірки включено студентів гуманітарних факультетів і курсантів юридичного профілю. Опитування здійснювалося на добровільних засадах у груповій формі. Під час адаптації були збережені особливості англomовного оригіналу. За допомогою трьох незалежно працюючих перекладачів розроблено текст опитувальника українською мовою, який, з одного боку, максимально схожий на зміст оригіналу, а з іншого – у ньому використовувалися звичні особистісні дескриптори, поширені в українській мові.

У процесі адаптації отримано дані стосовно трьох аспектів надійності опитувальника: ретестового, надійності паралельних форм і внутрішньої узгодженості. Ретестова надійність, виражена у вигляді коефіцієнта кореляції між двома послідовними тестуваннями з інтервалом два тижні, становить для українськомовної форми для фактора нейротизму 0,72; екстраверсії – 0,80; відкритості досвіду – 0,64; поступливості – 0,82; сумлінності – 0,77 ($p=0,01$). Ці значення відповідають психометричним вимогам.

Для частини вибірки, що однаково добре володіє англійською й українською мовами (слухачі магістратури факультету романо-германської філології), різномовні варіанти шкали розглядалися паралельними формами (обидві складаються з однакової кількості завдань, парно зрівняних за структурою і змістом, а результати, отримані за їх допомогою, близькі між собою). Коефіцієнти кореляції для англomовної форми опитувальника за умов інтервалу опитування у два тижні виявились такими: для фактора нейротизму – 0,70; екстраверсії – 0,88; відкритості досвіду – 0,79; поступливості – 0,59;

сумлінності 0,85 ($p=0,01$). Під час перевірки за допомогою t -критерію також не виявлено значних відмінностей між розподілами тестових показників в обох формах. Не виявлено значущих відмінностей і під час перевірки за допомогою критерію χ^2 . Тому українськомовну й англомовну форми опитувальника можна вважати тотожними.

Для перевірки внутрішньої узгодженості завдань шкали розраховувався коефіцієнт Кронбаха (таблиця 1). Усі показники можна вважати допустимими з точки зору вимог до психодіагностичного інструментарію. Зазначимо, що коефіцієнти відносно невисокі унаслідок незначної кількості завдань опитувальника, що входять до тієї чи іншої шкали.

Таблиця 1

Коефіцієнти для ОВП

№	Шкала	Для англомовної версії	Для українськомовної версії
1	Нейротизм	0,62	0,67
2	Екстраверсія	0,73	0,75
3	Відкритість досвіду	0,66	0,63
4	Поступливість	0,68	0,70
5	Сумлінність	0,69	0,72

Викладене свідчить про задовільну надійність опитувальника.

Під час вивчення валідності відповіді обстежуваних факторизувались методом головних компонентів із подальшим варімакс-обертанням. На попередньому етапі й під час стандартизації українськомовної версії ОВП ми отримали п'ятифакторну структуру, що за змістом збігалася з очіку-

ваною. Відсоток поясненої дисперсії становив 14,0; 12,8; 10,4; 7,89; 5,6 для екстраверсії, сумлінності, відкритості досвіду, поступливості й нейротизму відповідно. В українськомовній версії п'ять чинників пояснили в сумі 52,6% загальної дисперсії перемінних.

Конструктну валідність ОВП також підтверджують результати зіставлення даних цього опитувальника з тими, які отримані під час використання інших методик [7, с. 130]. Так, виявлено прогнозовану кореляцію ($r=0,45$; $p=0,05$) чинника екстраверсії ОВП зі шкалою екстраверсії ЕРІ. Також фактори ОВП виявились пов'язаними з деякими факторами ІТО (таблиця 2). Як видно, нейротизм негативно корелює зі шкалою 1 (екстраверсія) і факторами 2 (спонтанність) і 3 (агресивність); натомість позитивні кореляції спостерігаються зі шкалами 5 (інтроверсія), 6 (сенситивність) і 7 (тривожність).

Екстраверсія позитивно корелює з однією шкалою ІТО, а також шкалами 2 (спонтанність) і 3 (агресивність); негативно – зі шкалами 4 (ригідність), 5 (інтроверсія), 6 (сенситивність) і 7 (тривожність). Відкритість досвіду позитивно пов'язана зі шкалами 6 (сенситивність), 7 (тривожність), 8 (емотивність), хоча коефіцієнти кореляції незначні. Поступливість позитивно корелює зі шкалами 6 (сенситивність), 7 (тривожність), негативно – зі шкалами 2 (спонтанність), 3 (агресивність), 4 (ригідність). Сумлінність позитивно пов'язана зі шкалами 5 (інтроверсія), 6 (сенситивність), негативно – зі шкалами 1 (екстраверсія) і 2 (спонтанність). Наведемо інструкцію і текст опитувальника.

Інструкція: оцініть ступінь прояву Ваших особистісних якостей за 5-бальною шкалою від 1 (якість відсутня або дуже слаб-

Таблиця 2

Кореляції шкал ІТО і факторів ОВП

Шкали ІТО	Нейротизм	Екстраверсія	Відкритість досвіду	Поступливість	Сумлінність
1-екстраверсія	-0,44*	0,82*	0,30	-0,27	-0,22
2-спонтанність	-0,55*	0,45*	0,12	-0,35	-0,25
3-агресивність	-0,62*	0,51*	-0,22	-0,40	0,15
4-ригідність	-0,18	-0,34	0,15	-0,41*	0,30
5-інтроверсія	0,38	-0,64*	-0,18	0,38	0,45
6-сенситивність	0,40*	-0,43	0,24	0,40	0,48*
7-тривожність	0,66*	-0,45*	0,32	0,42	0,31
8-лабільність (емотивність)	0,30	0,35	0,36	0,23	0,28

Примітка: $p=0,05$; * $p=0,01$

Текст опитувальника.

Про мене можна сказати, що я людина, яка:

1	Балакуча і комунікабельна	23	Ледаща
2	Бачить недоліки інших	24	Емоційно стійка, особливо не засмучується
3	Прагне робити все досконало і ретельно	25	Винахідлива
4	Засмучена, пригнічена	26	Позитивна і життєстверджуюча
5	Сповнена новими ідеями	27	Холодна та байдужа
6	Замкнена і стримана	28	Наполеглива у досягненні результату
7	Безкорисно допомагає іншим	29	Схильна до раптових змін настрою
8	Недостатньо старанна	30	Із розвинутим почуттям естетичного, артистизму
9	Спокійна і стресостійка	31	Сором'язлива, стримана
10	Багато чим цікавиться	32	Делікатна й уважна майже до кожного
11	Сповнена енергії	33	Ефективна й продуктивна
12	Сперечається і свариться з іншими	34	Зберігає спокій у напружених ситуаціях
13	Надійна в роботі	35	Добре справляється з одноманітною роботою
14	Напружена	36	Активна і товариська
15	Творча і вдумлива	37	Різка і нестримана з іншими
16	Сповнена ентузіазму	38	Усе планує і дотримується запланованого
17	Здатна прощати	39	Легко нервується
18	Неорганізована	40	Любить розмірковувати, аналізувати ідеї
19	Надмірно тривожна	41	Мало цікавиться мистецтвом
20	Має яскраву уяву	42	Любить співпрацювати з іншими
21	Спокійна	43	Легко відволікається
22	Довірлива	44	Є витонченою у питаннях мистецтва, музики та літератури

Таблиця 3

Ключі до шкал опитувальника ОВП

Екстраверсія	1	6R	11	16	21R	26	31R	36		
Поступливість	2R	7	12R	17	22	27R	32	37R	42	
Сумлінність	3	8R	13	18R	23R	28	33	38	43R	
Нейротизм	4	9R	14	19	24R	29	34R	39		
Відкритість досвіду	5	10	15	20	25	30	35R	40	41R	44

Примітка: літерою R позначені реверсні шкали, в яких бал змінюється: 5 на 1; 1 на 5; 4 на 2; 2 на 4; бал 3 не змінюється).

ко виражена) до 5 (якість виражена дуже яскраво).

Розподіл «сирих» балів для вибірки в цілому (а також для підвбірок чоловіків і жінок) перевірявся на нормальність за допомогою критерію Колмогорова-Смирнова. Результати дозволяють на рівні значущості 0,01 підтвердити гіпотезу про нормальність розподілу балів за кожним із факторів ОВП як у вибірці в цілому, так і в кожній із підвбірок. Таким чином, усі проаналізовані результати відповідають закону нормального розподілу. Перевірка за допомогою критерію χ^2 не виявила значимих відмінностей у відповідях чоловіків і жінок ($p=0,05$). У таблиці 3 наводяться ключі для кожної з 5 шкал ОВП.

Отримані результати відповідають існуючим у психодіагностиці теоретичним уявленням. Як видно із кореляційних зв'язків, ОВП підтверджує дані щодо присутності в особистісному паттерні обстежуваного стеничних або гіпостеничних рис реагування (екстра-інтровертованості, тривожно-

сті-агресивності), які можуть бути отримані за допомогою опитувальників Г. Айзенка і Л. Собчик. Водночас незначні коефіцієнти кореляції факторів «відкритість досвіду», «поступливість», «сумлінність» з іншими шкалами опитувальника ІТО свідчать про самостійну психодіагностичну цінність ОВП для виявлення саме цих характерологічних особливостей. Наведемо дані щодо середніх значень і стандартних відхилень для шкал українськомовної версії ОВП (табл. 4).

Таблиця 4

Середні й стандартні відхилення для шкал ОВП

№	Шкала	Середнє	Стандартне відхилення
1	Екстраверсія	33,6	5,8
2	Поступливість	35,4	4,2
3	Сумлінність	36,8	3,9
4	Тривожність	29,3	3,7
5	Відкритість досвіду	38,2	6,1

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, здійснено українськомовну адаптацію англомовної психодіагностичної методики (розробники – О. Джон, Л. Науман і С. Сото (2008) «Опитувальник великої п'ятірки»). Адаптований українськомовний опитувальник ОВП характеризується задовільними психометричними показниками валідності, надійності, внутрішньої узгодженості. Проведення опитувань за допомогою ОВП можливе в індивідуальній або груповій формі, воно займає близько 10–15 хвилин. Опитувальник може застосовуватися психологами Національної поліції в дослідницьких цілях, зокрема на перших етапах психодіагностичного дослідження для отримання даних, на підставі яких у подальшому обираються інші діагностичні методики. Також ОВП може бути корисним ведучим тренінгових груп, адже проведення опитувань на основі ОВП, на відміну від використання більш громіздких опитувальників, не порушує логіку тренінгового процесу; результати такого опитування можуть стати підґрунтям для обговорення і подальшої роботи тренінгової групи. Один із недоліків зазначеного опитувальника – це незахищеність від фальсифікації відповідей. Тому в процесі психодіагностичного обстеження осіб (наприклад, під час призначення працівників поліції на вакантні посади, просування по службі тощо) поряд із проведенням самооцінки кандидатів, доцільно додатково використовувати експертне оцінювання шляхом заповнення цього опитувальника керівниками і колегами по службі,

які добре знають обстежуваних кандидатів, із подальшим порівнянням результатів самооцінки й експертних оцінювань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. John O., Naumann L., Soto C. Paradigm Shift to the Integrative Big-Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Conceptual Issues. *Handbook of personality: Theory and research*. New York: Guilford Press, 2008. P. 114–158.
2. Howard P., Medina P., Howard J. The Big Five locator: A quick assessment tool for consultants and trainers. *The 1996 Annual*. V. 1. San Diego: Preiffer & Company, 1996.
3. Pervin L., John O. *Handbook of personality: Theory and research*. New York: Guilford Press, 2001. Vol. 2. P. 102–138.
4. Бурлачук Л., Королев Д. Адаптация опросника для диагностики пяти факторов личности. *Вопросы психологии*. Москва: Школа-Пресс, 2000. № 1. С. 126–135.
5. Голдберг Л., Шмелев А. Межкультурное исследование лексики личностных черт: «Большая пятерка» факторов в английском и русском. *Психологический журнал*. 1993. Т. 14. № 4. С. 32–39.
6. Барко В. Психологія управління персоналом органів внутрішніх справ (проактивний підхід): монографія. Київ: Ніка-Центр, 2003. 448 с.
7. Барко В., Кирієнко Л., Барко В. Професійний психологічний відбір на службу до поліції з використанням адаптованого індивідуально-типологічного опитувальника. *Право і безпека*. Харків: ХНУВС, 2017. № 3 (66). С. 125–132.
8. Barko V., Beck A., Tatarenko A. Developing of Police Management Training in Post-Soviet Societies: Understanding the Context and setting the Agenda. *Police Quarterly*. 2002. Vol. 5. № 4. P. 447–469.